

Мр Марко Трајковић, асистент
Правни факултет у Нишу

UDK 340.122

ПРИРОДНО ПРАВО И МОРАЛ У ДЕЛУ ЈОВАНА СТЕРИЈЕ ПОПОВИЋА

Апстракт

У раду желимо да осветлимо природно-правну мисао Јована Стерије Поповића, која је уклопљена у традицију природног права. Анализирајући природно право Стерија закључује да је оно вечито, непроменљиво, опште и да представља јасно упутство за позитивно право. Природно право је према њему, неопходно за опстанак народа и земље. На природно право, се наслањају уставотворци, судије и они који тумаче закон. Дакле, Стерија је прави представник природно-правне мисли.

Кључне речи: *природно право, морал, људско достојанство, вредност, делотворност.*

УВОД

Природно-правна мисао Јована Стерије Поповића заснована је на природно-правној традицији, почев од антике па све до немачке класичне филозофије. Стерија је био Кантов следбеник, тако да је говорио о природном праву као праву светског грађанства. Говорио је дакле, о космополитском праву. Према њему, само нас природно право, као право праведно по себи, може одвести вечитом миру као „најлепшем задатку за род човечности“.¹

Захваљујући његовој природно-правној мисли, правничко образовање у Србији, отпочиње у знаку природног права а не у смеру правног позитивизма.

¹ Јован Стерија Поповић, *Природно право*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995, стр. 25.

1. ОДРЕЂЕЊЕ ПРИРОДНОГ ПРАВА КОД ЈОВАНА СТЕРИЈЕ ПОПОВИЋА

Свестан неуједначености значења појма природног права, настојао је да га одреди што јасније. Најпре је указао на могућа погрешна значења појма природног права. Онда, анализира својства која природном праву дају право значење. Позитивно право, које може да има такве законе који стоје у савршеном складу са човековим природним умом, с обзиром на то да зависи од самовоље законодавца, не може се сматрати природним правом. За њега, је природно право опште, вечито и непроменљиво и не зависи од позитивног права. Дакле, оно није ни делимично ни произвољно. Сразмерно је схватању сваког народа и сваког човека, као морално-умног бића. Оно је образац за позитивно право. Према Стерији, неосновано је мишљење оних, који тврде да је извор сваког права произвољан. На тај начин се супротставља позитивистичким настојањима у теорији права, која желе да право представе и објасне путем самовоље суверена.

Природно право је правични делокруг како појединачног човека, тако и свих људи уопште. Оно је и за самог владара извор спознаје правичности. Стерија сматра да: „У земљама, где не постоје никакви закони, поступци људи не могу се другачије оценити него по природном праву“.² И сама вредност позитивног права се цени природним правом, заправо оно је образац за позитивно право. Из овога следи, да је неправедан сваки позитивни закон који се ни мало не слаже са природним начелима. Природно право је дакле, темељ позитивних закона. Нема опстанка без „основа природног права“, које је од највеће користи за уставотворце, судије и оне који тумаче законе.

Пошто је природно право вредност по себи, оно служи као основа праведног делања грађана и владара. Тако Стерија, одбацује могућност самовоље власти. То је истовремено практична сфера деловања Стеријиног природног права. Оно се дакле, не налази изван практичне сфере живота људи, и пружа поуздане принципе за делање, како у индивидуалним поступцима (приватно природно право), тако и у државним радњама власти (јавно природно право).

На тај начин Стерија, прихвата идеју коју ће касније развијати многи, да природно право ваља да буде делотворно, а позитивно исправно. Дакле, природно право мора да буде јустицијабилно, односно применљиво. Оно мора да нађе своју примену кроз позитивно

² Јован Стерија Поповић, *Природно право*, стр. 50.

законодавство. Дакле, не сме да остане изловано. Стеријино природно право настоји да наткрили јаз између стварности и вредности, између јесте и треба. То су после њега чинили многи теоретичари и филозофи права, међу којима је најистакнутији Густав Радбрух, са својим одређењем права као културног појма.³

Стеријину идеју о спајању природног права и људског достојанства преузима Радомир Лукић. Он, је даље развија тако да она постаје место практичног деловања природног права, како у правном систему поједине државе, тако и у међународном праву. Јер, право на очување људског достојанства предходи свим другим правима. То је место спуштања природног права међу људско законодавство. Опстанак највећег могућег броја људи у њиховом достојанству је примарни задатак природног, односно како га Лукић назива објективног права.⁴ Само тако оно постаје делтворно.

2. ПРЕДМЕТ ПРИРОДНОГ ПРАВА

Природно право према Стерији, има за предмет истраживања човекова права и дужности. При том, човека посматра одвојено и од других издвојено, односно гледа каква му права као морално-умном бићу по себи припадају. Оно га истовремено посматра и као члана некакве заједнице. Тако Стерија, разликује природно стање у коме човек сам одржава своја права и грађанско стање. Из ове поделе извлачи поделу природног права на приватно природно право и јавно природно право, будући да човек има приватни и јавни карактер.

Природно стање по њему, не подразумева ништа друго до збир права која припадају човеку. Тако постављено природно стање, стоји насупрот произвољном стању, исто онако као природа слободи. У најопштијем смислу, то је однос човека према човеку и то одвојено од произвољних поступака. Овакво стање, назива првобитно природно стање. Природним стањем се у другом значењу, назива и оно у коме се не искључују сва произвољна дејства којима се прибављају нова права, као што су уговори. Оно што се искључује по њему су дрштвени савези. Коначно, под именом природног стања неки подразумевају и међудржавни однос, уколико не подлеже никаквој власти.

³ Густав Радбрух, *Филозофија права*, Нолит, Београд, 1980, стр. 44.

⁴ Радомир Лукић, *Систем филозофије права*, Савремена администрација, Београда, 1992, стр. 416.

Пошто је по њему природно стање у супротности са грађанским, његов предмет је приватно природно право, а не државно.

Према Стерији, извори природног приватног права су употребљив разум и човекова природа. Поред тога, ту су и практичка филозофија и морал, са којима природно право иде у корак, историја, филозофска антропологија, филозофија позитивног права, а нарочито размишљања о свему што се односи на право и неправо, као помоћна средства.

3. РАЗЛИКОВАЊЕ ПРИРОДНОГ ПРАВА И МОРАЛА ПРЕМА ЈОВАНУ СТЕРИЈИ ПОПОВИЋУ

Иако сматра да природно право стоји у вези са моралом он их разликује. Према његовом схватању, има много знакова по којима се они разликују. Природно право као и морал су део практичне филозофије, која излаже опште основе за деловање или неделовање разумних бића. И природно право и морал имају за основ опште претпоставке. Из њих они извлаче законе. За предмет имају слободне поступке. Баве се дужностима и имају исти умни циљ.

Стерија одбацује Пуфендорово схватање, јер је овај мешао морал и природно право. Прихвата Томазијусово схватање, који и ако следбеник Пуфендоров, одваја морал од природног права, показавши шта човек у погледу својих права може учинити принудом. Он је према Стерији, поставио за основ да, што не желиш да се теби учини, не чини другоме. Прихвата и Гудлингово схватање, који је делимично принуду изражену у позитивном праву примио у природно право.

Међутим, темељ морала је то да човека посматра као циљ, а природног права то да не схвата човека самовољно и као пуко средство. Овакво схватање природног права извучено је из Кантовог схватања принципа правне честитости, где стоји да гледамо да од себе не начинимо само средством за друге већ и циљем.⁵ Даље, каже да је морално законодавство унутрашње и захтева добру вољу и непритворене мисли у којима се састоји морална вредност. Док, природно право посматра само спољашње поступке, не обазирући се ни мало на оно што човек изнутра сматра. Морал даље обухвата све поступке умних бића, а природно право само оне коју „убитачно“⁶ делују на туђа права. Слично разликовање права и морала налазимо и код Радомира Лукића.

⁵ Имануел Кант, *Метафизика морала*, Филип Вишњић, Београд, 1998, стр. 34.

⁶ Јован Стерија Поповић, *Природно право*, стр. 52.

Морал представља само дужности, те се према Стерији он још и назива „дужнословље“.⁷ Природно право се највише бави правима разумних бића и само на основу њих изводи дужности и обавезе. Морал каже да човек мора да поштује законе из поштовања према врлини и тако уздиже човека ка испуњавању закона. Природно право не може да се на то ослони. Оно, човека обавезује физичком принудом или присилом. Права и дужности су у почетку негативне, јер човек ваља да ради по закону и да не дира у туђа права. Мотив делања морала и правичности је љубав према врлини. Дакле, према Стерији циљ права је да посредством безбедности и мира омогућу човеку испуњавање моралних дужности. Док је циљ морала да самовољним испуњењем обавеза, присила постане непотребна.⁸

Стерија још разликује у погледу самог простора етичко законодавство од природно-правног. Тако пише да, онај ко прекрши дужности религије, одговара својом савешћу и Божијим судом. Међутим тај, не подлеже правној санкцији, под условом да оваквим чином истовремено не повређује права других. Даље, онај ко гази дужности према себи, те се према Стеријиним речима предаје раскоши или неумерености, може да буде изложен законским санкцијама, само под условом да је тим чином повредио права других и нанео им штету.

Принуда према Стерији, није у стању да измени начин мишљења или да усади добру вољу. Дакле, према њему није могуће наметати морал, чак и у случајевима када неко ставља дужност изнад добротинства и доброте, када поступа нечовечно и против налога вере. Закључак је, да није могуће наметати морал путем правне принуде. Али он сматра, да је основа доброг закона да овај подржава правду. Само тада је могуће обезбедити слободно деловање, односно тада ће свако из сопствених побуда да се придржава закона.

Иако изгледа да Стерија спада у ред оних аутора који иду ка потпуном одвајању права од морала, у одређењу праправа, он види блискост права и морала. Појмовно одређење праправа као права човека на одржање личног достојанства као моралног бића, указује на везу права и морала. То праправо, или исконско право састаоји се од три дела: права личног постојања, слободе и једнакости. То нису стечена права, већ урођена. Дата су од природе, и не могу се ни прибавити ни отуђити. Стечена права се изводе из њих. Могли бисмо да ову овакву поделу права код Стерије, схватимо као данашњу поделу људских права на права: прве, друге и треће генерације.

⁷ Јован Стерија Поповић, *Природно право*, стр. 52-53.

⁸ Јован Стерија Поповић, *Природно право*, стр. 53.

ЗАКЉУЧАК

Природно право Јована Стерије Поповића, се не налази на нивоу онога треба, већ је сишло на ниво онога што јесте. Најпре, оно је делотворно, као принцип делања како човека тако и власти. На тај начин, основа је праведног делања свих и брана против самовоље. Кроз појам људског достојанства оно постаје јустицијабилно, односно применљиво. Тако, заузима своје место у законодавствима како држава, тако и међународне заједнице. Стеријина теорија и филозофија права спадају у ред практичне филозофије, филозофије људских ствари, тако да он у потпуности следи античку филозофску мисао.

Стеријину теорију, можемо сврстати у ред оних које говоре о релативној повезаности и супротности морала и права, где поред њега спадају Кантово учење о принципима правне честитости, етичко становиште Роналда Дворкина и Фулеров речник морала.⁹

Стеријина природно-правна мисао као и идеја о етици постаће узор и место са кога ће се даље код нас развијати правна наука.

⁹ За даље истраживање видети: Роналд Дворкин, *Суштина индивидуалних права*, ЦИД, Подгорица, 2001. и Лон Фулер, *Моралност права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2001.

**Мр Марко Трајковић, асистент
Правни Факултет у Нишу**

ПРИРОДНО ПРАВО И МОРАЛ У ДЕЛУ ЈОВАНА СТЕРИЈЕ ПОПОВИЋА

Резиме

Као Кантов следбеник у размишљању о природном праву и моралу, Јован Стерија Поповић заслужан је за развој правне науке и правничког образовања у Србији, у смеру природно-правне мисли, а не у смеру правног позитивизма.

За њега, је природно право опште, вечито и непроменљиво и не зависи од позитивног права. Стерија се идејом да је природно право образац којим се служе уставотворци, судије и они који тумаче закон, супротставио свакој врсти самовоље и позитивизма. Дакле, природно право је темељ позитивних закона. На тај начин, оно је постало делотворно. Тако Стерија, прихвата идеју коју ће касније многи даље развијати, да природно право ваља да буде делотворно, а позитивно исправно. Природно право је постало на тај начин применљиво. Стерија је развио и идеју о спајању природног права и људског достојанства, и на тај начин отворио место деловања природног права у међународном праву, зато што људско достојанство предходи свим осталим правима.

Иако одваја природно право од морала, Стерија својим одређењем праправа, ипак спада у ред оних правних писаца који виде блискост права и морала. Ова веза се посведочује при одређењу праправа, као права човека на одржање личног достојанства као моралног бића.

Његова идеја природног права и етике, основ је развијања правне науке код нас.

Кључне речи: природно право, морал, људско достојанство, вредност, делотворност.

Marko Trajković, LL.M.
Teaching Assistant,
Faculty of Law, University of Niš

NATURAL LAW AND ETHICS IN THE OPUS OF JOVAN STERIJA POPOVIĆ

Summary

As a proponent of Kant's conception of natural law and moral, Jovan Sterija Popović deserves the credit for the development of legal science and education in Serbia in the course of the natural law theory rather than in the course of legal positivism.

In his opinion, natural law is general, universal and permanent, and does not depend on positive law. On the grounds of his belief that natural law was the pattern used by constitution-framers, judges and law- interpreters, Sterija opposed any kind of authoritarianism and positivism. Natural law is the basis of positive legislation; that is how natural law becomes effective. Thus, Sterija accepted the idea - which was later to be developed by many other legal philosophers - that natural law has to be effective whereas positive law has to be (morally) right; that is how natural law becomes applicable. Sterija also developed the idea that there is a connection between natural law and human dignity, which makes natural law applicable in the field of international law owing to the fact that the right to human dignity has supremacy over all other rights.

Although he made a clear distinction between natural law and ethics, by his definition of the proto-law (principal, ultimate law) Sterija falls into the group of legal scholars who perceive the correlation between natural law and morality. The interrelatedness is made prominent in the definition of the proto-law, which is designated as the right of man as a moral being to preserve the personal human dignity.

Sterija's idea of natural law and ethics has served as the foundation for the development of Serbian legal science.

Key words: Natural law, morality, human dignity, value, effectiveness